

RAZGOVORI

PROBLEMATIKA SLOVENSKEGA ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

Slovansko jezikoslovje je v svojem dosedanjem razvoju najbolj zanemarilo študij leksike. To je bila težka napaka, ki je resno ogrožala harmonično rast stroke. Na srečo se tega že povsod zavedajo in hite z vsemi razpoložljivimi sredstvi, da čimprej popravijo zanemarjeno. Velika leksikografska dela vseh vrst zavzemajo vedno pomembnejše mesto v izdajah slovanskih akademij in že prvi rezultati teh prizadevanj kažejo, da se bo stanje kmalu bistveno izboljšalo.

Prav posebno pa je treba pozdraviti v slavistiki nove etimološke slovarje. Nedavno je izšel zadnji snopič Vasmerjevega ruskega etimološkega slovarja, Machkov češki je bil dotiskan okoli novega leta, Slawskega poljski je prekoračil prvo knjigo in Skokov srbohrvaški bo kmalu pripravljen za tisk. Se več takšnih del pa se pripravlja. Ni več daleč čas, ko bo za vsak slovanski jezik na razpolago vsaj en soliden etimološki slovar in upati smemo, da tudi slovenski ne bo zadnji med njimi.

Najprej si moramo biti na jasnem o funkcijah etimoloških slovarjev. Raziskovanje izraznega fonda je ena izmed osnovnih nalog lingvistike, pri Slovanih pa je postalo že tako nepregledno, da je ta študij že malodane zamrl. Osnovni princip znanosti je nadaljevanje dela, kjer je bilo včeraj prekinjeno. Kdor pa se je hotel spuščati v probleme slovanske leksike, je moral najprej dolga leta potrpežljivo zbirati posamezna mnenja in gradivo, raztreseno po strokovni literaturi od prvih začetkov znanstvene slavistike do danes. Etimološki slovar je torej za lingvistiko nekaj takšnega, kakor sta slovnica in slovar za jezik sam. Strokovnjaku pove, kako daleč je do nekega določenega obdobja, recimo do zaključka redakcije, dozorel problem te ali druge besedne družine.

Seveda pa pri tem ni treba podcenjevati tudi praktične vrednosti takšnega dela. Študij jezika na univerzah bo vedno šepav, dokler ne bo imel vsak študent na razpolago svoj izvod etimološkega slovarja, ki ga bo stalno spremljal skozi leta učenja in kasneje v praksi. Ne more ga pogrešati nihče, ki se ukvarja s kulturo jezika ali s katero koli vejo nacionalnih ved. Pri velikih narodih sta se sčasoma izoblikovala že dva osnovna tipa etimoloških slovarjev, znanstveni in praktični, z osnovno razliko, da praktični tip ne navaja strokovne literature ter se po navadi zadovolji samo z eno, najbolj sprejemljivo možnostjo razlage posamezne besede brez podrobnih utemeljitev.

Danes ne more nihče več dvomiti o potrebnosti in celo o nujnosti slovenskega etimološkega slovarja. Misel nanj ni nova, lahko bi na tem mestu omenili že prvi, veliko prezgodnji poskus te vrste, Jarnikov »Versuch eines Etymologikons der slowenischen Mundart«, ki je izšel v Celovcu 1832. Seveda je to delo, napisano v času, ko je lingvistika šele pričevala biti znanost, še daleč od našega današnjega pojmovanja. Ni pa bilo brez pomena za razvoj naše leksikologije. Upoštevalo je celo onomastiko in še vedno najdemo med njegovim gradivom uporabne drobce. Prav tako bi lahko poudarili, da je prvi res znanstveni slovanski primerjalni slovar, Miklošičev »Etymologisches

Wörterbuch der slavischen Sprachen« iz leta 1886 naravnost favoriziral slovenski besedni fond v primeri z drugimi slovanskimi jeziki. Miklošič seveda ni dajal slovenščini takšne prednosti iz ozkih nacionalnih ozirov, ampak mu je to narekovala takrat veljavna panonska teorija o poreklu cerkvene slovanščine. Slovenščina naj bi bila neposredna potomka najstarejšega slovanskega knjižnega jezika in se je zdelo zato prvenstveno važna za rekonstrukcijo praslovanskega izraznega fonda.

Čeprav Miklošičev slovar še ni bil etimološki v tem pomenu besede, kakor so si ga šele kasneje izoblikovali primerjalni lingvisti, je treba vendar poudariti, da Miklošičev čas ni bil več naklonjen ideji nacionalnih etimoloških slovarjev. Mladogramatike je v prvi vrsti zanimala indoevropska dediščina; ideal njihove šole je bil tako imenovani »korenski tip« primerjalnega etimološkega slovarja z osnovnim poudarkom na glasoslovno regularnih rekonstrukcijah. Ves drugi izrazni fond v posameznih jezikih pa je bil zanje vsaj sprva samo nepotreben balast.

Vendar so se pri etimologiziranju polagoma uveljavljali tudi drugačni vidiki. Substitucijska fonetika je opozorila na važnost izposojenk. Čeprav se v semantiki ni posrečilo odkriti takšnih zakonitosti kakor v glasoslovju, se vendar pri etimologiziranju ni mogoče izogniti paralelnim pomenskim prehodom v novih jezikih in celo v dialektih. Študij ekspresivnosti je posvetil pažnjo glasoslovnim nepravilnostim. Spet druge probleme je odprlo raziskovanje substrata. Stratigrafija jezika je znova zblížala jezikoslovje in onomastiko. Naj omenim tudi smer »Wörter und Sachen«, povezavo lingvistike z etnografijo. Skratka, metode etimološkega dela so se vedno bolj poglobljale. Važno je postalo poleg glasoslovja malodane vse, kar je mogoče zbrati podatkov o posamezni besedi: njena razširjenost in frekvenca, historična dokumentacija in semantični razpon, dialektični razvoj in križanja, njena vloga v onomastiki in v pomenski kategoriji, ki ji pripada.

Ves ta razvoj lingvistike je podpiral zamisel nacionalnih etimoloških slovarjev tudi za nove jezike, ne samo za latijnščino, grščino, sanskrt, gotščino ali baltoslovajnščino. Nenehoma je naraščalo tudi število besedi, ki so, lahko bi rekli, poklicno morale zanimati leksikologa. Pojem nacionalnega etimološkega slovarja se je sčasoma razrastle celo do takšnih ogromnih zamisli, kakor je Trübnerjev nemški ali Wartburgov francoski, ki pa žal izhajajo že tako dolgo, da se vsakih deset let nabere poleg izdanega še posebna knjiga dopolnil in popravkov.

Slovani so bili na tem področju vedno zamudniki. Trautmannov baltoslovanski etimološki slovar niti od daleč ni izčrpal vsega slovanskega besednega fonda indoevropskega izvora. Širša je bila Berneckerjeva zamisel primerjalnega slovanskega etimološkega slovarja. Toda Bernecker v svojem času ni do kraja zadovoljil niti starih niti novih zahtev. Zaradi nepovoljnih kritik je pred smrtjo uničil svoje zapiske in njegovo delo je ostalo fragment. Danes ga znamo pravilno ceniti, saj je še vedno najboljše, kar premoremo v slavistiki. Zamisel cerkvenoslovanskega etimološkega slovarja pa sploh ni bila nikoli realizirana, ako izvzamemo novi praktični študijski pripomoček Sadnikove in Aitzetmüllerja k starejšim slovanskim tekstom.

Včasih so mislili, da bi se lahko etimološki slovarji posameznih slovanskih jezikov naslonili na Berneckerja in na njegovo vestno zbrano in bogato primerjalno gradivo. Upoštevali naj bi v prvi vrsti domače leksične posebnosti

in samostojni jezikovni razvoj. Tako si je zamišljal slovenski etimološki slovar tudi rajnki Ramovš, ki je objavil med vojno nekaj vzorcev posameznih gesel v *Letopisu SAZU*.

Zdi se pa, da je danes za takšno rešitev že prepozno, tudi če bi bil Bernecker dokončan. Kljub vsem odlikam je Bernecker vendarle že preveč zastarel, da bi se bilo pri vseh geslih mogoče zadovoljiti samo s tistimi strokovnimi mnenji, ki jih je navajal pred štiridesetimi leti. Sadnikova in Aitzetmüller obljubljata, da bosta nadaljevala Berneckerja, vendar je to načrt s komercialnim ozadjem, ki ne bi mogel več zadovoljiti slavističnih potreb. Pred vojno je mislil na to že Kořinek, ki pa se je vedno bolj zavedal, da bi bila potrebna popolnoma nova redakcija. Njegova prezgodnja smrt je prekinila delo že v začetni, zbiralni fazi. Slavistika vzhodnih držav se je odločila za nov, moderen primerjalno slovenski etimološki slovar in zaupala delo Václavu Machku; ta ga sedaj pripravlja s celim štabom sodelavcev. Machek računa, da bo mogoče zaključiti redakcijo čez dvajset let.

Treba je najti torej samostojno obliko za nacionalne slovanske etimološke slovarje. Tip, ki ne navaja strokovne literature, se ni obnesel. Ako pustimo v nemar Holubov češki, ki zasluži pozornost šele v tretji, popolnoma predelani povojni izdaji Kopečného, moramo ugotoviti, da se niti Brückner v poljskem, niti Mladenov v bolgarskem slovarju nista v svojih mnenjih vedno in povsod skladala z Berneckerjem. Vasmer in Slawski sta se že odločila za znanstveni tip; oba citirata strokovno literaturo, tudi tisto, s katero se ne strinjata. Ako sem pravilno poučen, si je podobno zamisel izbral tudi Skok.

Pustimo ob strani podrobna vprašanja o izčrpnosti citatov in drugih podatkov. Najsi bo že Vasmer ali Slawski, vsak med njima ima poleg vrlin tudi pomanjkljivosti. Vasmer le malokdaj upošteva novejšo slovansko avtorje celo takrat, kadar so njihova mnenja ne samo resna, ampak celo brez nadaljnega sprejemljiva. Slawski je bolj razgledan v slovanski strokovni literaturi, toda manj samostojen v širši komparativistiki. Ugotoviti moramo, da znanstvene dokumentacije pri posameznih geslih ni ne eden ne drugi izčrpal do takšne mere kakor v svojem času Bernecker. Skoka bo mogoče preceniti šele po nekajletni rabi, sedaj še ne pride v poštev. Tudi izhajanje Slawskega je preračunano še najmanj na deset let. Težko pa bi se bilo odločiti za način, da bi se bodoči slovenski etimološki slovar pri vsakem geslu splošnoslovenskega pomena skliceval na znanstveno dokumentacijo zdaj v tem, zdaj v drugem slovanskem kodeksu.

Pomisliiti moramo tudi, da ima naša domača slovanska etimološka literatura svojo lastno bogato tradicijo, znatno bogatejšo kakor pri marsikaterem večjem slovanskem narodu. Vendar bi razen Miklošiča in Štreklja komaj našli še kakšnega slovenskega avtorja, ki bi ga citirali slovanski etimološki slovarji. Žalostno dejstvo, da »slovenica non leguntur«, velja danes morda v večji meri za Slovane kakor za zapadnjake. Ena izmed nalog slovenskega načrta bi morala biti skrb, da bi naša domača, prezrta znanstvena dokumentacija našla v njem primerno mesto vedno, kadar je sprejemljiva, marsikdaj pa tudi, kadar bi jo bilo potrebno zavrniti. Naj navedem za primer geslo *zajec*. Doslej je Vasmer edini, ki navaja zanj dokumentacijo. Odloči se za primerjavo z litavskim *žaidžiu*, *žáisti* »skakati«, zavrača pa zvezo z litavskim *žaiabas* »blisk«, drugih mnenj pa sploh ne navaja. Machek pa si je v češkem etimološkem slovarju izbral za izhodišče osnovo **ghēi-* »zijati«, ne da bi na-

vajal literaturo. Pri tej etimologiji bi nedvomno zaslužil prvenstvo naš Koštiál, ki je v *Južnoslovanskem filologu* III pred Kuntsonom izvajal to besedo iz *zějati*, čeprav jo je Machek kasneje v Vasmerjevem *Zeitschriftu* XXI popravil v *zъjaj- enъcъ. Ne eden ne drugi pa ne obrne pozornosti na starotračsko osnovo *čauza* »zajec«, izpričano v številnih balkanskotračskih antroponimih. Poleg tega bi sodil, da bi bila naloga etimološkega slovarja tudi zavzeti stališče, v koliko in kdaj je današnji priimek *Zajc* iz slovanskega *zajec* ali iz nemškega hipokoristika *Seitz* k antroponimu *Siegfried*. Toda o načelnih stališčih do onomastike v etimološkem slovarju bo treba še posebej spregovoriti.

Na desetine podobnih primerov bi se dalo navesti. Etimološki slovar ne more in ne sme biti diktat avtoritete, ampak zgoščena problematika. Seveda bi bilo danes komaj še mogoče zagovarjati takšno vestno in popolno ekscerpiranje vseh mnenj, tudi na prvi pogled napačnih, kakor ga najdemo na primer v Waldejevem latinskem etimološkem slovarju. Vprašanje je, do kakšnega obsega bi narastel slovar, ki bi, kakor na primer Slawski, pri posameznih geslih celo polemiziral z avtorji, izčrpal do popolnosti strokovno literaturo problema, zajel čim več primerjalnega gradiva in obenem upošteval ne samo izrazni fond knjižnega jezika, ampak tudi dialektov vsaj tako popolno, kakor je to storil Machek v svojem češkem etimološkem slovarju. Pri Machku je na stotine ne samo čeških in slovaških dialektičnih, ampak tudi splošnoslovanskih besednih družin doživelo svoj etimološki krst in sploh prvič zašlo v strokovno literaturo. Zato pa se je Machek odrekel širši znanstveni dokumentaciji in samo včasih citiral kakšno novejšo mnenje, ki še ni prodrlo v druge etimološke slovarje. Vendar je Machek plačal svoj davek zahtevam teoretikov v vzhodnih državah, ki poudarjajo, da more biti pravilna samo ena etimologija, druge pa ne spadajo v slovar.

Teoretično je to nedvomno res, v praksi pa zadeva ni tako enostavna. Ako bi se na primer v posameznih dvomljivih primerih vsi slovanski etimološki slovarji zedinili za eno mnenje, ki bi se, recimo, v bodočem razvoju stroke izkazalo kot manj verjetno, s tem prav gotovo ne bi koristili problemu. Res ne vem, kateri izmed petih znanih razlag za slovansko besedo *pes* bi lahko dali takšno absolutno prednost pred ostalimi, da bi o drugih kratko malo več ne razpravljali. Preveč je primerov, kjer bo treba dokončno veljavno rešitev prepustiti bodočemu razvoju slovanske leksikologije in splošnega jezikoslovja.

Vsak etimološki slovar, najsi bo še tako objektivno, je vendarle odraz neke šole in avtorjevih individualnih nazorov. Samo z zanikanjem, najsi bo še tako avtoritativno, se ne da noben problem spraviti s sveta. Posebno kočljivo je v slavistiki vprašanje predslovanskega substrata. Za Berneckerja ta možnost skoraj sploh še ni obstajala, Vasmer se je izogne. Slawski je ne prizna. Kopečný in Machek pa sta na široko odprla vrata substratnim etimologijam v slovanske etimološke slovarje. Ako si ogledamo slovensko dialektično rastlinsko ime *devin* »verbascum«, tudi »papeževa sveča«, najdemo slovanske paralele rus. *devina*, *divena*, *divana* (Vasmer nima), ukr. *dyvyna*, *divenna*, č. *divizna* (Machek), polj. *dziemanna* (Slawski), luž. *dzimizna*, sbh. in bolg. *divizma* itd., moramo ugotoviti, da noben slovanski etimološki slovar ne upošteva starega dako-trškega *δισομα* »verbascum« (Jokl, *ERLV* XIII 296 a; Barić, *Lingv. stud.* 54), čeprav je sorodnost na dlaní in je mogoče pestrost slovanskih oblik razložiti le kot posledico besednih križanj z domačimi slovanskimi osnovami. Prav tako pa je še vedno dvomljivo, če je n. pr. slovan-

sko *dob* res paleoevropski relik, sorodno z nem. *Tanne* »jelka« < *tanwō-. Kakor nimajo prav tisti avtorji, ki te možnosti razlage sploh ne omenjajo, problem vendar še ni tako vsestransko razčiščen, da bi lahko brez pridržkov sprejeli to mnenje, čeprav ga je Machek poglobil v primeri s prejšnjimi raziskovalci.

Obravnavanje predslovenskega substrata je v slavistiki še vedno v kritični fazi, vendar so že minuli časi, ko so vse takšne etimologije proglašali kratko malo za neresne. Ena izmed važnih nalog etimološkega slovarja bi morala biti, da bi vestno opozarjal na odprte probleme in tudi na pomanjkljivosti dosedanjih obravnjav. Iz prakse vemo, da različna stališča v posameznih etimoloških slovarjih po navadi kmalu izzovejo poglobljene študije problema. Pritrditi je treba Machku, ki sodi, da bodo šele čimbolj izčrpn in samostojni etimološki slovarji posameznih slovanskih jezikov omogočili, da bo nekoč primerjalni slovanski slovar dosegel tisto stopnjo objektivnosti in preciznosti, ki bi jo stroka opravičeno od njega zahtevala.

Vsi ti razlogi govore proti kakršnemu koli etimološkemu provizoriju za slovenščino. Najsi bodo praktične potrebe po takšnem kodeksu še tako nujne in pereče, je treba pomisliti, da bi moralo biti osnovno težišče takšnega dela vendarle na tistem izraznem fondu, ki je specifično slovenski in še ne kroži v splošnoslovanski strokovni literaturi. Smisel bi imel samo provizorij takšne vrste, kakor je Machkov češki in slovaški, ki bi prav tako vsestransko zajel leksiko knjižnega in razgovornega jezika obenem z dialekti. Treba pa je omeniti, da je delal Machek na njem osemnajst let ter je obenem vso širšo problematiko in znanstveno dokumentacijo vlagal v svoj koncept primerjalnega slovanskega slovarja.

Vrednosti etimološkega slovarja ne presojava samo po izčrpnosti dokumentacije, ampak prav tako ali še bolj po leksičnem bogastvu, ki ga je zajel. Seveda moramo smatrati za pretirane zahteve ruskih teoretikov, naj bodoči ruski etimološki slovar obravnava tudi vse tujke, ki so zašle v knjižni ali razgovorni jezik. Nam je bliže zahodna praksa, da spadajo tujke v slovar tujk, etimološki slovar pa naj izčrpa samo tisto, kar je jezik po svoje prekvasil in izoblikoval. Vendar je že med tema dvema kategorijama besed težko postaviti ostro mejo. Če se postavimo na stališče, da v slovenskem etimološkem slovarju ne bi smeli manjkati stari slovanski relikti, ki so se ohranili samo v posameznih dialektih, tipa *dreselje* »žalost«, *dolž* »brada pri panju«, *ramen* »močan«, *miten* »siten, težaven« in podobno, bi prav tako težko pogrešili splošneevropske kulturne izraze tipa *tobak*. Ne bi smele manjkati besede, kakor je na primer *armada*, že zaradi tega, ker je to zanimiva izposojenka iz španščine, ki je v druge evropske jezike zašla v drugačnem pomenu kakor njen francoski par *armée* ali italijanski *armata*. Za etimološki slovar bi bilo treba najti srednjo pot med prizadevanji našega purizma, ki je bistveno vplival na razvoj knjižnega jezika, in ljudskimi govori. Sprejeti bo treba marsikatero besedo, ki jo pravopis preganja, ker je last splošnega razgovornega jezika. Po drugi strani pa ne bo mogoče seči tako daleč, da bi vestno sledili vsem lokalnim germanizmom v severnih obrobni govori ali romanizmom v rezijskiščini. Moralo pa bi ostati vse, kar predstavlja kakršno koli kulturno zgodovinsko vrednoto.

Vodilni princip etimološkega slovarja bi moral biti historičen tudi pri izbiri leksike. Kakor ne bi smeli manjkati še tako lokalni dialektični slovanski

arhaizmi, bi bilo treba upoštevati tudi vse izposojenke, ki jim je mogoče dokazati relativno starost ali pa so važne za študij razvoja nacionalne kulture. Izposojenke v agrikulturni, botanični, geografski, etnografski in ljudskopravni terminologiji niso nič manj važne kakor domače besede teh kategorij. Mlajše germanizme, romanizme in madžarizme v obrobni govornih pa lahko prav tako izpustimo kakor knjižne tujke. Pri tem pa je treba upoštevati tudi čisto lingvistične interese. Jezikoslovca bo vedno bolj zanimalo vse tisto, kar še ni razloženo. Besede brez etimologije bi v vsakem jeziku prav tako potrebovale svoj kodeks, kakor ga potrebujejo že pojasnjeni primeri. Seveda bi bilo pri tem potrebno upoštevati ne samo sodobno leksiko, ampak tudi historično, kolikor jo je mogoče zajeti z vsemi razpoložljivimi metodami, kar jih imamo danes na razpolago.

(Konec prihodnjič)

Francè Bezljaj

MED KNJIGAMI

IVAN REGENT, POGlavJA IZ BOJA ZA SOCIALIZEM

Pičlo je število domačih zgodovinskih knjig, posebno takih, ki bi obravnavale novejšo slovensko zgodovino. Zlasti hudo pogrešamo dela, ki bi odkrila in pravilno upoštevala delež, ki ga ima v njej delavsko gibanje in ki bi zgodovinsko dogajanje osvetlila z vidika tega nosilca družbenega napredka. Knjiga Ivana Regenta* ni zgodovina niti ni knjiga zgodovinskih spominov, a vendar pomeni pomemben prispevek k spoznavanju naše preteklosti, in to tiste njene strani, na katero smo upravičeno lahko ponosni. Omogoča nam poučen in osvežilen pogled v dobo, iz katere nam sicer v našem zgodovinskem čitvu pretežno odmeva nerazveseljivo izročilo o skrotovičeni poti slovenskega ljudstva k svobodi. Tukaj pa se nam odpira pogled na pomemben odlomek naše zgodovine v luči praktičnega političnega stališča, ki ima v sebi tisto, česar tako pogreša istodobna oficialna slovenska politika, namreč dosledno in neomajno vztrajnost v načelu, in to v družbeno najnaprednejšem. Ta pogled ni poučen samo zgodovinsko in politično, temveč je nedvomno tudi moralno dragocen in tvoren.

»Poglavja iz boja za socializem« so v glavnem izbor člankov, ki jih je Regent napisal za razne liste in revije (malone izključno delavske) v letih od 1906 do 1954. V knjigi je ponatisnjenih tudi nekaj poročil in govorov na konferencah socialnodemokratskih organizacij v Julijski krajini in pa brošura o okupacijskem in fašističnem režimu v Julijski krajini do leta 1928, ki je tukaj prvič objavljena v slovenskem jeziku. V uvodu izraža avtor upanje, da je s knjigo dosegel svoj namen, namreč zajeti »nasploh in v partikularnosti celotno moje mišljenje in moje gledanje na družbene pojave in politične dogodke v

* Ivan Regent, Poglavja iz boja za socializem. Cankarjeva založba. Ljubljana 1958.

RAZGOVORI

PROBLEMATIKA SLOVENSKEGA ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

(Konec)

Poseben problem pri izbiri leksike predstavlja onomastika, ki si šele po lagoma utira pot v etimološke slovarje. V novejšem času jo pri Slovanih upoštevata Vasmer in Machek, vendar oba nedosledno. Dejal bi, da je njuna izbira precej slučajna. Vasmerja zanimajo imena narodov, pokrajin, večjih rek in mest, ki jim posveti samostojne obravnave. Machek pa pri posameznih dialektičnih besedah opozarja, da se pojavljajo tudi kot toponimične baze. Takšno pojmovanje je danes mnogo bolj sprejemljivo. Onomastika je obširno področje, ki se dotika različnih strok, od lingvistične paleontologije do zgodovine kolonizacije. To, kar imenujemo toponimične baze, je pa nedvomno samo del leksikologije. Tukaj je onomastika ena izmed metod za raziskovanje historične leksike. Pri besedi *šiga* »apnenčasta prevleka v kraških jamah« se ne bo nihče obotavljal priznati, da je to knjižna izposojenka iz srbohrvaške mineraloške terminologije. Imena studencev in posameznih parcel ob vodi iz te osnove, celo ob Ljubljani pod Ljubljano, pa nam povedo, da je tudi slovenščina nekoč poznala to besedo v starejšem pomenu »blato, sipa, rečni nanos«. Toponimične baze so regularno stara apelativa, deloma še živa, deloma pa že pozabljena in že suhi podatek v etimološkem slovarju, da je ta ali drugi apelativ izpričan kot toponimična baza, ni za njegovo starost nič manj prepričljiv dokaz kakor še tako zanesljiva filološka dokumentacija. Nič manj pa nam ne koristi tudi pri primerjalnih študijah. Tako poznamo na primer v severnih ruskih narečjih (Pskov, Novgorod, Kostroma, Olonec, Jaroslavl, Arhangelsk) in v beloruščini apelativ *požnja*, prvič zapisan že leta 1192 s pomenom »log, pašnik, senožet, polje« in mnogo naselbin posebno okrog Pskova se imenuje *Požnja*, *Požinka*, *Zapožinbje* in podobno. Sama po sebi beseda ni zanimiva, njeno poreklo je jasno, izvedena je od *žeti*, *žanjem*, (*po-žьbь) in smatrajo jo za rusko dialektično tvorbo. Toda naš odnos do te besede se spremeni takoj, kakor hitro pritegnemo krajevna imena v Jugoslaviji, n. pr. *Požanj* v Poljicah in v Hercegovini ali *Požnja*, kraj v Morači (*ARj XI 354* in *345*). Jasno je, da tudi slovensko ime *Poženik*, zapisano 1160 *Bosenik*, 1248 *Posenike*, *Posenik* itd. ne bomo nasilno izvajali iz *požežnik, kot sta mislila Pintar (*IMK*, 1908, 89) in Ramovš (*Geogr. vestnik*, XVIII, 95), ampak regularno iz *požьbьnikъ in, skoraj bi rekel, mimogrede se odpre pred nami zanimiv problem praslovanske dialektične besede, ki s svojim arealom nekaj prispeva k našemu poznanju starih slovanskih migracij.

Lahko se prepiramo, kam spadajo takšni relikti, ali v primerjalni slovanski slovar ali tudi v slovenskega. Če bi ga sprejeli v slovenskega, je pa spet težava, ali ga uvrstiti pod geslo *žeti* ali pod samostojno geslo *Poženik* ali pod rekonstruirano *po-žьbь.

Računati je treba z nekaj stotinami toponimičnih baz, ki pridejo v poštev za rekonstrukcijo starega, pozabljenega besednega fonda, in prav gotovo z najmanj dva tisoč takšnimi, ki jih je mogoče s pridom uporabiti za dokumen-

tacijo apelativov. Imena so pri nas regularno izpričana v listinah stoletja prej kakor besede in so obenem dokaz ne samo za starost apelativa, ampak pogosto tudi za njegovo semantično vrednost. Pri geslu »hrast« ni važno samo, da je beseda prvič izpričana kot ime leta 1291 *Chrazt* za Hrast pri Škocjanu, ampak tudi da je *Hrašče* pri Postojni prevedeno v nemščino še leta 1500 s *Hard*, in se prevodi slovenskih imen iz te osnove *Aich*, *Aycholz* itd. začno v listinah pojavljati šele v XIV. stoletju. K temu je treba pritegniti še madžarsko *haraszt* »gozd«, da nam je jasen razvoj slovenskega pomena. Korigirati pa bi bilo treba Pircheggerjevo mnenje (*ON im Mürzg.* 17) da bi bilo dialektično štajersko nemško *graß* »veje iglastega drevja« in *gressing* »mlado iglasto drevo« iz slovenskega *chvorstb, ampak spada to k srvn. *graz*. Beseda *les* pomeni danes »lignum« in samo v ozkem pasu Stajerske in Dolenjske je še živ pomen »gozd« kakor v Hercegovini. Toda stotine imen tipa *Gluhi* (*Gosti*, *Črni*, *Blatni* itd.) *Les* pričajo dovolj zgovorno, da je bil ta pomen nekoč splošen. Na slovenskem zahodu pomeni *meja* še danes »gozd« kakor v baltskih jezikih. Imena *Meja* pa nam ne samo v Sloveniji, ampak tudi drugje pri južnih Slovanih povedo, kako daleč je bil nekoč razširjen ta pomen. Dokaj izolirana samo slovenska beseda *gradenj*, *graden*, *gradnik* »*quercus sessilis*« se ne pojavlja samo na jugozahodu, ampak v obliki *graglinec* tudi na Štajerskem. Vendar nas o njeni starosti dokončno prepričajo šele krajevna in ledinska imena *Graden*, *Gradnjé*, *Gradinje*, ki se pojavljajo po vsej Sloveniji; toponim *Gradenec* je prvič zapisan že leta 1136—1250 *Gradenicz*, *Gredeniz*; *Gradenje* pa 1341 *ze Groden*. Ne sme nas motiti, da je M. Kos v *GMS XXII* 116 izvajal ta imena iz *grad*, ker bi bili sufiksi v tem slučaju nerazložljivi. Kakor hitro pa vemo toliko o zgodovini te osnove, nam ni več težko suponirati izhodne slovenske oblike *gradbŭb, kar je verjetno sorodno splošnoslavanskemu *grabŭ*, *grana* »veja, mladika« iz starejšega *gradŭb kakor srednjevisoko nemško *graz* »veja iglavcev, mlado iglasto drevo«. Srbohrvaško *grànica* in bolgarsko *granica* pomeni tudi »vrsta hrasta«.

V takšnih primerih nam onomastika olajša študij problema. Neprimerno večje so težave pri zahodnoslovenskem sinonimu za pojem »hrast«, ki ga najdemo pri Pleteršniku zapisanega v obliki *mêl*, pri Cigaletu in pri Sili *gnjelec*, gradivo za lingvistični atlas Slovenije pa navaja *mjêu* (Sočerga), *ŭâu* (Krucipomjan) in *ŭêu* (Rakitovec). Zdi se, da je oblika *gnjelec* samo plod učenega etimologiziranja, ker so jo spravljali v zvezo s slovanskim *gněbŭ* »rjav«, kot je *adraš* ali *črnika* »*quercus illex*« izvedeno iz *rbdrb* in *črbmbŭb* »rdeč«. Toda oblike z *m-* govore proti takšni etimologiji; zaradi vokalizma bi tudi težko mislili na pomenski prenos iz *(o)melo ali *j^omelo »loranthus, viscum«; več kot problematična bi bila tudi primerjava s furlanskim *muèdul* »*quercus cer-ris*«. Te besede ne znamo niti zapisati v primerni knjižni obliki. Ker ni zastopana v onomastiki, lahko samo sklepamo, da je sorazmerno mlajša.

Toponimične baze so nepogrešljiva pomožna metoda pri historičnem študiju besed. V slovensčini so zelo redke besede, ki bi jim filološko lahko sledili nazaj preko XVI. stoletja, zato so za nas tem bolj dragocena imena, izvedena iz apelativov. Odprto pa ostane vprašanje, ali in v kolikšni meri naj bi slovenski etimološki slovar obravnaval tudi druga imena. Stara slovanska antroponima spremljamo pri nas lahko v historičnih tekstih do šestnajstega stoletja, ko je Tridentinski cerkveni kongres prepovedal pri krščevanju dajanje drugih imen razen svetniških. Edina izjema je morda koroško ime *Mojca*, *Mojka*, uporabljano kot hipokoristik za *Marija*, toda kot moško ime je izpričano v tek-

stih že pred desetim stoletjem. Do danes so se stara antroponima ohranila v krajevnih imenih, v mikrotoponimiji, v hišnih imenih in v priimkih. Njihov izčrpni študij bi zahteval posebne monografije. Etimološki slovar bi se tej imenski kategoriji lahko izognil, prav tako tudi ni nujno potrebno, da bi upošteval posamezna splošno znana imena tipa *Ljubljana, Trst, Sava, Drava* in podobno po kriterijih, ki jih je skušal uveljaviti Vasmer v ruskem etimološkem slovarju. Ker pa slovensko ozemlje ni tako obširno, da bi kodeks zaradi tega narastel v nedogled, bi bila morda le idealna rešitev, ako bi poleg za študij apelativov nujno potrebnih toponimičnih baz sprejeli v koncept etimološkega slovarja tudi najvažnejša, splošno znana slovenska imena.

Po zgornjih principih izbora leksike in eventualno onomastike bi bilo treba računati, da bi slovenski etimološki slovar obsegal 15 000—20 000 gesel. To je ogromno število in treba bi bilo temeljito premisliti, kaj bi bilo mogoče reducirati brez večje škode, bodisi iz leksike ali iz načina njene obdelave. Skokov rokopis srbohrvaškega etimološkega slovarja obsega, ako se ne motim, okoli 15 000 gesel in je preračunano, da bo izšel v dveh delih po najmanj 800 strani. Vasmerjev ruski je zajet v treh takšnih knjigah, Slawskega, ki je v izboru leksike mnogo bolj racionalen, zato pa zelo obširen v domači historični dokumentaciji, pa do sedaj še ni mogoče preračunati z ozirom na obseg. Drugi etimološki slovarji, ki jih posamezne slovanske akademije šele pripravljajo, bodo še neprimerno obsežnejši, vendar so že zamišljeni kot kolektivna dela, ne več stvaritve posameznikov.

Toda do sedaj smo govorili več ali manj le o načelnih stališčih ali vsaj o takšnih problemih, ki jih je mogoče reševati načelno. Ne bi bilo odveč, ako bi se naši jezikoslovci izjavili, kaj pričakujejo od slovenskega etimološkega slovarja in kakšen koncept bi najbolj ustrezal dejanskim potrebam. Tudi širše zajeta javna anketa bi lahko prispevala k razčiščevanju vseh teh vprašanj. Pripravljalna dela za slovenski etimološki slovar so po skoro petnajstletnem ekscerpiranju strokovne literature dozorela tako daleč, da je že mogoče pričeti z razvrščanjem gradiva po posameznih geslih.

Ostane pa še vedno polno vprašanj, pri katerih nam, žal, načelna stališča nič ne pomagajo, ampak se je treba pri njih samo spoprijazniti s stvarno možnostjo. Gotovo bi moralo biti težišče slovenskega etimološkega slovarja v slovenistični obdelavi besednih oblik in pomenov. Tako je Ramovš sponiral, da bi bila ena izmed najvažnejših nalog slovarja izčrpna dokumentacija intonacije. Kakor je ta zahteva upravičena in nujna, se mi zdi samo deloma izvedljiva. Slovanska in slovenska akcentologija se ni razvijala tako, kot je obljubljala po svojem velikem vzponu ob koncu prve svetovne vojne. Sorazmerno neznamen je odstotek besedi, pri katerih imamo jasne in nedvomne slovenistične podatke o intonacijah, da bi bile obenem s srbohrvaškimi dialektičnimi razlikami in drugim slovanskim primerjalnim gradivom uporabne za praslovanske rekonstrukcije. Akcentska analiza, ki bi morala ostati izolirana samo na nekatere osnovne besedne tipe, bi zahtevala, da bi pritegnili še večje število slovanskih paralel, srbohrvaških čakavskih in štokavskih dialektičnih oblik in drugega primerjalnega gradiva. Toda kaj storiti z intonacijo izvedenk? Vemo, koliko je napačnih intonacij pri Pleteršniku in tudi pri Valjavcu. Toda njunega bogatega gradiva ni mogoče prekontrolirati drugje, kakor v dialektih na terenu. Zanesljive slovenistične literature o intonacijah je tako malo, da je marsikaj celo pri osnovnih geslih kočljivo vprašanje, kakšna intonacija je tako nedvomna,

da bi jo bilo mogoče samo označiti, kaj šele dokumentirati. Vse polno je dialektičnih besedi, pri katerih poznamo samo mesto naglasa, ali pa niti tega ne. Zaman bi se bilo sklicevati na pomoč slovenistike. Celo takšna novejša dela, kakor je Bajčevo *Besedotvorje*, ne upoštevajo intonacije, prav tako ne slovarske zbirke, ki se kopičijo na Akademiji, razen gradiva za lingvistični atlas Slovenije, ki pa je omejeno na 800 besed in ne more bistveno vplivati na celoto.

Pri slovenskem etimološkem slovarju bo namesto Ramovševe zamisli v celoti potrebno misliti na več grafičnih sistemov akcentuacije, ako hočemo ohraniti vsaj tisto, kar vemo nedvomnega o intonacijah, ali ga pa odložiti do časa, ko bodo intonacije izginile. Zanesljivih slovenističnih delavcev, ki bi bili usposobljeni sodelovati pri tem delu, je veliko premalo, da bi ga mogli opraviti v enem desetletju.

Tudi sporadične oblike posameznih besed bi v etimološkem slovarju težko pogrešali. V dialektih mrgoli različnih razvojnih iregularnosti in posebnosti, ki so važne za naše poznavanje jezika. Ni mogoče misliti, da pri geslu *detelja* ne bi navedli tudi obsoške oblike *danta*, ki je vzbudila že Bernekerjevo pozornost. Celo takšni psihološki procesi, ki so privedli do besednega križanja med *strela* in *streha* v kletvici *strešnica*, bi zaslužili, da bi bili vsaj nakazani. Precej takšnega gradiva je mogoče zajeti iz našega starega, neprecenljivega Pleteršnika, čeprav po navadi s pomanjkljivo lokalizacijo. Smo pa še daleč od tega, da bi jezikovnim iregularnostim posvetili takšno pažnjo kakor n. pr. Wartburgov francoski etimološki slovar, kjer je bogastvo takšnih oblik naravnost spremenilo tradicionalno mnenje o etimologiziranju in o zgodovini besed. Od Slovanov je sporadične oblike besed uporabil posebno Machek vedno, kjer so mu pomagale pri njegovih včasih drznih, vedno pa bistrih etimologijah. Čim bolj je neka beseda nagnjena k glasoslovnim iregularnostim in k besednim križanjem, tem večja je verjetnost, da je tudi njen izvor ekspresiven. Veriga sinonimov in sporadičnih oblik nas privede včasih do zelo enostavne rešitve tudi tam, kjer z izolirano besedo ne vemo kaj početi.

Naša leksikologija je elastičnosti besed posvetila veliko pozornosti in enako tudi sinonimiki. Za primerjalno slovensko leksikologijo bi bile te stvari, ako bi bile res sistematično zbrane in obdelane, prav tako pomembne in dragocene kakor precizno in zanesljivo urejena slovenska intonacija. Toda tudi to vprašanje bi zahtevalo dela še za celo slovenistično generacijo.

V najbolj obupnem stanju pa je slovenska historična leksikografija. Za niti en slovenski tekst razen brižinskih spomenikov ni na razpolago soliden slovar ali vsaj seznam besedi in njihovih pomenov. Naša dosedanja slovenistična filologija se je ukvarjala predvsem samo z narečno glasoslovnimi, ne pa tudi z leksičnimi problemi starejših jezikovnih tekstov.

Slovenska akademija znanosti je pred leti uvrstila med svoje načrte tudi slovenski historični slovar. Vendar je v zadnjih desetih letih večino razpoložljivih sredstev in delovnih moči pritegnil slovar modernega knjižnega jezika, za katerega se razumljivo mnogo bolj mudi. Historično gradivo se nabira bolj slučajno, nesistematično, in vsaj eno do dve desetletji, ki bosta še potrebni za registracijo sedanjega izraznega fonda, ne moremo pričakovati, da bi se dalo organizirati ekscerpiranje starih tekstov.

Le malo je besed, za katere bi vedeli, kdo jih je prvi rabil. Samo v izjemnih primerih si je mogoče ustvariti pregled nad pomenskim razvojem besede v štiristoletni knjižni tradiciji. Skoraj popolnoma neznan nam je jezik

različnih izdanih in neizdanih listin. Celó v nemško pisanih urbarjih se od petnajstega stoletja dalje pojavlja vedno več slovenskih terminov, ki so se zdeli takratnim pisarjem neprevedljivi. Dokler se je treba pri vsaki besedi zatekati k virom, je seveda vsako proučevanje silno oteženo.

Morda se bo zdelo vse to komu odveč. Vendar si je težko zamisliti etimološki slovar, pri katerem ne bi upoštevali izsledkov slovenistične filologije. V novejši botanični literaturi se je na primer uveljavilo rastlinsko ime *bunika* »Scopolia«. Jasno je, da je ime izvedeno iz iste osnove kot rastlinsko ime *blen* »Hyoscyamus«. Rastlini sta si med seboj podobni, kar kaže tudi češko ime *pablen* »Scopolia«. Poleg **beln*_z nastopa v slovanskih jezikih tudi dubleta *belnъ; sbh. se hyoscyamus imenuje poleg *blen*, *blem*, tudi *bun*, *bunika* in *buńika*. Dokler ne vemo, kateri botanik je v slovenščini prvi uvedel to ime in iz katerih virov je črpal svoje podatke, ne moremo presoditi, ali imamo opraviti s srbohrvaško izposojenko s prenesenim pomenom ali pa z domačim narečnim ostankom, ki bi se knjižno slovensko moral glasiti *bolnika.

Problem slovanskih izposojenk je vendarle nekoliko drugačen kakor pri romanskih in germanskih. Že naši protestanti so se zatekali k drugim slovanskim jezikom, kadar jim je zmanjkalo domače besede. Drugi val tega procesa je začel s Pohlinom, tretji in najmočnejši pa po revoluciji leta 1848. Mnogo je takšnih besedi, ki jih je zelo težko razlikovati od domačih tvorb iz podedovanih osnov. Te za etimološki slovar skoroda ne pridejo v poštev. So pa med njimi tudi izolirane besede, pri katerih bi zagrešili težko napako, če bi iskali v njih domačo slovansko dediščino.

Morda bi bilo pametno, ako bi namesto na daljni, popolni historični slovar mislili na manjša, bolj konkretna dela. Slovarji posameznih starejših piscev ali manjših zaključnih obdobj bi se dali tudi v naših razmerah dovršiti prej kot v desetih letih.

Podrobne in vsestranske preiskave našega izraznega fonda pa seveda niso vprašanje, ki bi ga mogli rešiti v doglednem času. Etimološki slovar bo težko pogrešal vsaj temeljne izsledke slovenističnega študija našega izraznega fonda. Nekatere najbolj kočljive besedne kategorije, kakor na primer slovenske toponimične baze in geografsko terminologijo, bo nujno potrebno že prej obdelati v obliki posebnih monografij. Zaslužila bi to tudi rastlinska imena, dalje romanske in madžarske izposojenke, da ne omenim cele vrste drugih drobnejših problemov, ki jih bo treba rešiti, preden bo gradivo za slovenski etimološki slovar odgovarjalo stvarnim zahtevam.

Vso to problematiko bo treba nekako uskladiti. Slovenski etimološki slovar bo moral nuditi slovenskemu bralcu izsledke lingvistike, kolikor je to primerpo za naše potrebe. Obratno pa bo moral tudi širši slavistiki in splošni lingvistiki posredovati dognanja slovenistike in slovenskega jezikoslovja. Obe nalogi morata ostati v nekem medsebojnem notranjem ravnovesju. Nedavno je napisal romanist Hubschmid (*Festschrift W. von Wartburg*, 1958, 408), da tudi romanistika pričakuje od srbohrvaškega in slovenskega etimološkega slovarja, ako bosta zares izčrpna in sodobna, da bosta omogočila globlje poznavanje ostankov balkanske romanščine. Jezikoslovcu se zdi ta širša problematika seveda mnogo bolj mikavna kakor potrpečljivo zbiranje slovenističnega gradiva. Toda podcenjevati ne smemo tudi teh domačih zahtev, ki tako daleč presegaajo delovne zmožnosti enega samega delavca, da jih brez sodelovanja celotne slovenistike nikoli ne bo mogoče zadovoljivo rešiti.

Dotaknil sem se samo najbolj splošnih vprašanj zasnove. Poleg tega ostane seveda še mnogo drobnejše organizacijske problematike, pri kateri se je treba odločiti za neke vodilne norme. Ali se sme etimološki slovar posluževati rekonstrukcij, najsi bodo že praslovanske, baltoslovanske ali indoevropske? Izpričane oblike so seveda boljše, potrebnih jih je pa zato več. Kako daleč bi bilo še umestno upoštevati primerjalno slovansko gradivo? Ali naj na primer ukrajinščino, beloruščino, bolgarščino, lužiško srbščino ali slovaščino pritegnemo samo takrat, kadar za slovenske besede ni na razpolago paralel v glavnih slovanskih jezikih? Prevelika elastičnost bi vendarle škodovala slovarju kot celoti. Tudi racionalna, kritična in objektivna izbira širšega dokazilnega gradiva, ki ga ne bi mogli pogrešiti, zahteva mnogo več kakor samo prepisovanje. Kjer pa slovenščina lahko koristi celotnemu poznavanju problema, tamkaj bi seveda odpadli vsi takšni normativni pomisleki. Čim bolj pa se poglobljamo v slovenski izrazni fond, tem več najdemo takšnih primerov, ki bi zahtevali širše revizije ustaljenih mnenj.

Zavedati se je treba, da slovenski etimološki slovar ne more in ne sme biti zasebna zadeva slučajnega delavca, ampak moramo videti v njem del našega kulturnega programa. Njegova uresničitev zavisi od celotne zmogljivosti našega jezikoslovja in od možnosti koordinacije z drugimi delovnimi načrti v slovenistiki. Zato je potrebno, da o osnovni problematiki razmišlja in se zedini širši krog delavcev.

France Bezljaj

MED KNJIGAMI

TONE ČUFAR, NOVA GAZ

Že skoraj nekako v navado je prišlo, da ob ponatisih tako imenovane socialne književnosti radi tako privatno malce vzvišeno skomignemo z rameni, češ, saj razumemo: pietetni oziri, agitacijski momenti in podobno. Te dovolj površne in superiorne poglede si lahko prav ob literarnem delu Toneta Čufarja nekoliko razbistrimo. Predvsem je potrebno, da ostro razmejimo in potegnemo trdno in zanesljivo črto ločnico med kričavo modnimi in sentimentalno eukrenimi »socialnimi« klici na pomagaj in pa umetniškimi deli, porojenimi iz resničnega vznemirjenja spričo kakofonije predvojnih dni. Zakaj na dlani je, da imajo zmedeni in solzavi izlivi nekakšne imaginarne ljubezni do »sobratov« kaj malo opraviti s pravo socialno književnostjo, prav tako pa ima malo z njo opraviti zgolj razumsko hotena in aprioristično izvedena agitacijska prizadevnost. Nemara je k temu potreben majhen pristavek, da je slednji le treba priznati pošten namen in objektivno veljavo in potrebo v določenem kritičnem obdobju narodnega življenja.

Tone Čufar se je v svojih najboljših pripovednih tekstih izognil tema nevarnima čerema.

Že njegova življenjska pot kaže, da je vse, kar je pisal, resničen del njega samega. Dandanes zveni že morda kar malce stereotipno in obrabljeno,